

gult til orange (1800; 1). Frugt og bark farver saffian, silke etc. gult, af modne bær fås den kendte malerfarve saftgrøn (o. 1850; 4). I Sønderjylland bruger man barken til at farve uldtøj gulgrønt (1815; 5), på Bornholm bliver tøjet »vårternet« (farvet) med barken (6). Den gærede bærsaft tilsat alun og potaske bruges stadig til farvning af læder, papir, bomuld m.m. Trækul af veddet bruges til krudt (7); bærrerne udlægges som lokkemad for bl.a. kramsfugle (1800; 1).

LITTERATUR: (1) 739 2,184-86; (2) 696 362; (3) 576 4.1,395; (4) 514 1850,128; 510 2, 30; 438 333; (5) 999b 190; (6) 689 2,421; (7) 304 324.

OVERTRO

Man mente, at grenene til Kristi tornekrone blev hentet fra denne busk (1651; 1). En korsformet kvist værnedede mod sygdomme (SSlesvig; 2). En korsved plantet ved husets dør hindrede fanden i at komme derind (Bornholm; 3).

LITTERATUR: (1) 49; 291; (2) 161 1906/23:3341; (3) 449 1945,43.

Tørst, *Rhamnus frangula*

En busk, sjældent lille træ, med gråbrun bark, ovale helrandede og ved løvfald ofte smukt røde blade, små hvidlige blomster og ærtstore stenfrugter, som skifter farve fra grøn til rød og sort. Almindelig i lyse skove, hyppigst i ege- og ellekrat.

Busken kan overføre kronrust, plantepatologen E. Rostrup foreslog 1892 at påbyde dens udrydelse ved lov.

Forveksles ofte med hæg og el, med hvilke den har en række fælles folkelige tilnavne.

Tørstetræ 1683ff; 1560-1799 *tystetræ*; menes beslægtet med ordet trøske = halvråddent træ; inderbarken lugter ramt eller muggent, veddet betegnes som sprødt. Måske i stednavnet Tystemose 1682 Fyn. *Tyst* o. 1700ff; ØSjælland. Falster, *trøst* slutningen af 1400-t; NJylland, *trystetræ* 1561 (1594 *tryste*), i stednavne som Trøstemose 1681 NSjælland, Trøstmose Sønderjylland m.fl.

Spregn(e) o. 1700ff, Sønderjylland, ØJylland, måske til ældre dansk sprage om knækkende, knitrende lyd o: de skøre grene knækker let og knitrer kraftigt, når de brænder; i mange jyske stednavne: Sprænmose 1590, 1632 Avnbøl,

1688ff flere steder på Als, Sprænager 1795-99 Agerskov, m.fl.; *sprage*, -*torn* kendes fra to stednavne 1682: Spragemose SFyn og Spragetorns Ås VSjælland (1). *Skidbærtræ* - den tørre bark virker afførende, og *skorretæ* 'fnattræ' Angel, om anvendelsen se nedenfor. *Galbær* Fredericiaegnen 1767; Sønderjylland, nedsættende om de uspiselige bær, jf. *drossel* M og ØJylland, måske til tysk *drosseln* = kvæle. *Hundevæd* 1768-95, *kællingekussetæ* N og ØSjælland, Lolland, efter barkens lugt; *krudttræ* NSjælland, anvendt til krudt, se nedenfor.

Desuden navnelån fra andre arter buske og små træer: vrietorn, el, vidje, kvalkved (*ullekolk* o. lign., *ulvsrøn*), hæg.

LITTERATUR: 689 2,424-27; 950 186; 148 4,527; 7,61,174,181,200,302,339; 885 15,1938-39,136.

LÆGEMIDLER

Bønder og lægfolk drikker et dekokt af inderbarken for at uddrive »alle slags vædsker« såvel ved opkastning som stolgang, iøvrigt mod »alle andre uhumskheder, som findes i tarmene«, også for malaria. Men da barken har en meget

Overfor: Fyrværkeri ved prins Christians bryllup i 1635. Både vrietorn og tørstetræ blev anvendt til fremstilling af krudt, tørst specielt til jagtkrudt. Nederst: Illustration fra Loehrs »Billed- og Læsebog«, 1805.

drastisk virkning bør tilsættes kommen, anis, kardemomme eller kanel (1648; 1).

Afkog af den inderste gule bark, især på rød-derne, har stærkt afførende virkning; barken kogt med smør eller knust med æbler lægges på fnat og skab (1761; 2). Øldekøkt af basten skal virke både afførende og opkastende, mælkeafkog af barken mod fnat og skab (1800; 3), anvendes for udslæt (Bornholm; 4), barkhinden koges med fløde til sårsalve (Angel; 5). Te af inderbarken bruges mod udslæt, gulsot og koldfeber = malaria (6).

Barken er anført i den danske farmakope 1772ff, den friske bark og frugterne virker som brækmiddel, den tørrede »frangulabark« lagret mindst et år indgår i mildt afførende midler, tilsættes maltøl, sundhedslikører o.a. diætiske drikke (7). Under sidste verdenskrig blev barken samlet især ved Kolding (8), det årlige forbrug ansloges til ca. 20.000 tons (9).

Bærrerne nævnes 1775 som middel for hestens kværke og krop (10), barken i råd for dens skab (11).

LITTERATUR: (1) 697 59; (2) 696 364; (3) 739 2, 187; (4) 449 1939,16; 107 1945; (5) 885 15,1938-39, 136; (6) 32 39; (7) 950 186; 407 nr. 34,1950; (8) 725 3/8 1944; (9) 244 2,1942,12f; (10) 902o; (11) 83 125.

ANVENDELSE AF VED, BARK OG BLADE

Bladene skal være et godt foder til geder, æder

køerne dem, giver de megen mælk (1761; 1). Lugten af grene stukket i muldvarpegange fordriver skadedyrene fra haver (1787; 2).

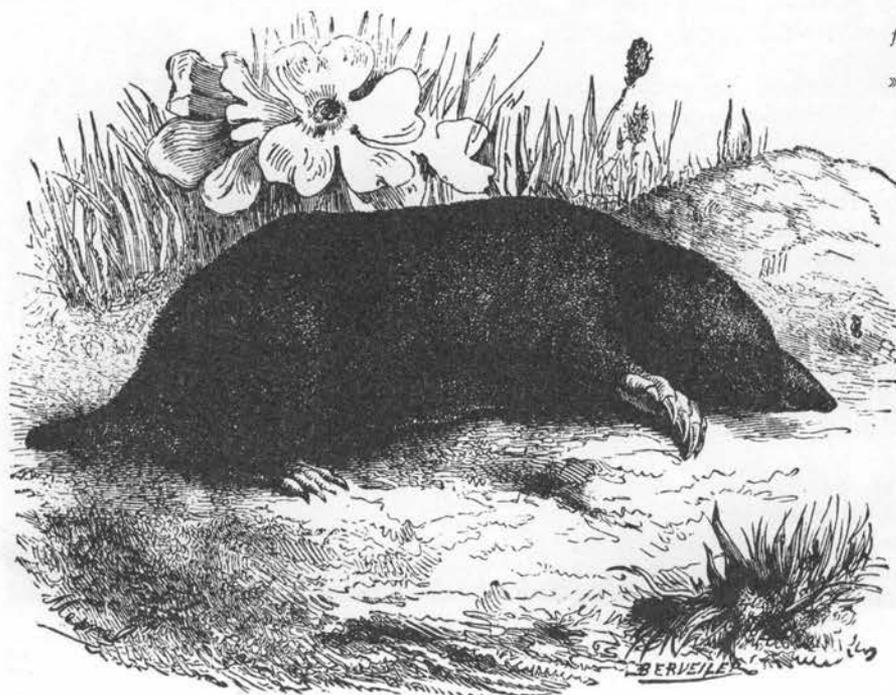
Veddet anvendes til indlagte arbejder og skomagerpløkke (1800; 3). Grenene giver gode bånd om ølkander, lejler, stripper etc. (4), i Vendsyssel binder man dem om kar, flækkede grene sættes i flettede kurve o.lign., af tynde strimler af yderste ved og bast flettes kornsold (5). Grene bages i ovnsmundingen og bøjes rette til spadserestokke (ØJylland; 6).

Trækul af dette træ regnes for bedst til jagtkrudt (7), 1896 anbefales en forstmæssig dyrkning hertil (8), fra Mårum skovdistrikt er solgt stammer og grene til Hærens Krudtværk i Frederiksværk (9).

Inderbarken farver gult ligesom safran (1648; 10). Bærrerne bruges til grønfarvning (Viborg-egnen 1686; 11); barken farver ulden gul, bærrerne grøn (1761; 1); tørret bark opblødt i bøgaskelud giver uld en kraprød farve, barken anvendes til gulfarvning, grønne bær gør ulden gul, modne grålig, med salpeter blå, med eddike violet og med vismut grøn; brændes teglsten med veddet, bliver de blålige (1806-21; 12). Barken giver en broncegul farve, som efter behandling med potaske bliver teglstensrød (13).

LITTERATUR: (1) 696 364; (2) 579 103; (3) 739 2,187; (4) 398 1806,225; 194 ny rk. 1,1808,127; (5) 854 4,1936,66; 955 19,1952,292; (6) 934 2055(1929);

*Lugten af tørstetræ
fordriver muldvarpe.
Træsnit i
»Børnevænnen« 1875.*

Kristi tornekrøning. Kalkmaleri fra ca. 1480 i Gislinge kirke, Holbæk amt. (es).

(7) 739 2,1800,187; 599b 2,572; (8) 355 16, 203 jf. 17,1897,7f; (9) 355 1931,235-38; (10) 697 58; (11) 258 1943,146; (12) 398 1806,225 og 1821,270; (13) 946 15.

Kristtorn, *Ilex aquifolium*

Busk eller indtil 16 m højt træ med stive læderagtige og glinsende, stedsegrønne, i randen tornede blade, små hvide blomster og skinnende koralrøde »bær« (stenfrugter). Ret almindelig i østjyske skove og krat, hvor den kan optræde som et slemt ukrudt, ellers sjældent vildtvoksende, men hyppig som prydt træ i haver.

Planten kræver en temmelig høj middeltemperatur og er vel indvandret i stenalderens milde, fugtige klima; siden har den været i aftagende (1).

Kristtorn 1648ff, kristtidsel o. 1700, kronetorn 1796-1831; Jylland, Ålborgeggen, kristtjørn 1871ff; Kristi tornekrone NSlesvig, Herrens lidelsestorn (herlitorn) Mols. Navnet skyldes antagelig sydlige katolske landes brug af kvistene som »palmegrene« til festligheder på palmesøndag, og legender: under flugten med Jesusbarnet til Ægypten måtte Josef og Maria søge skjul i et krat, hvis træer straks blev forvandlet til et stikkende, uigennemtrængeligt vildnis - Jesus sagde, at væksten siden altid skulle være sådan